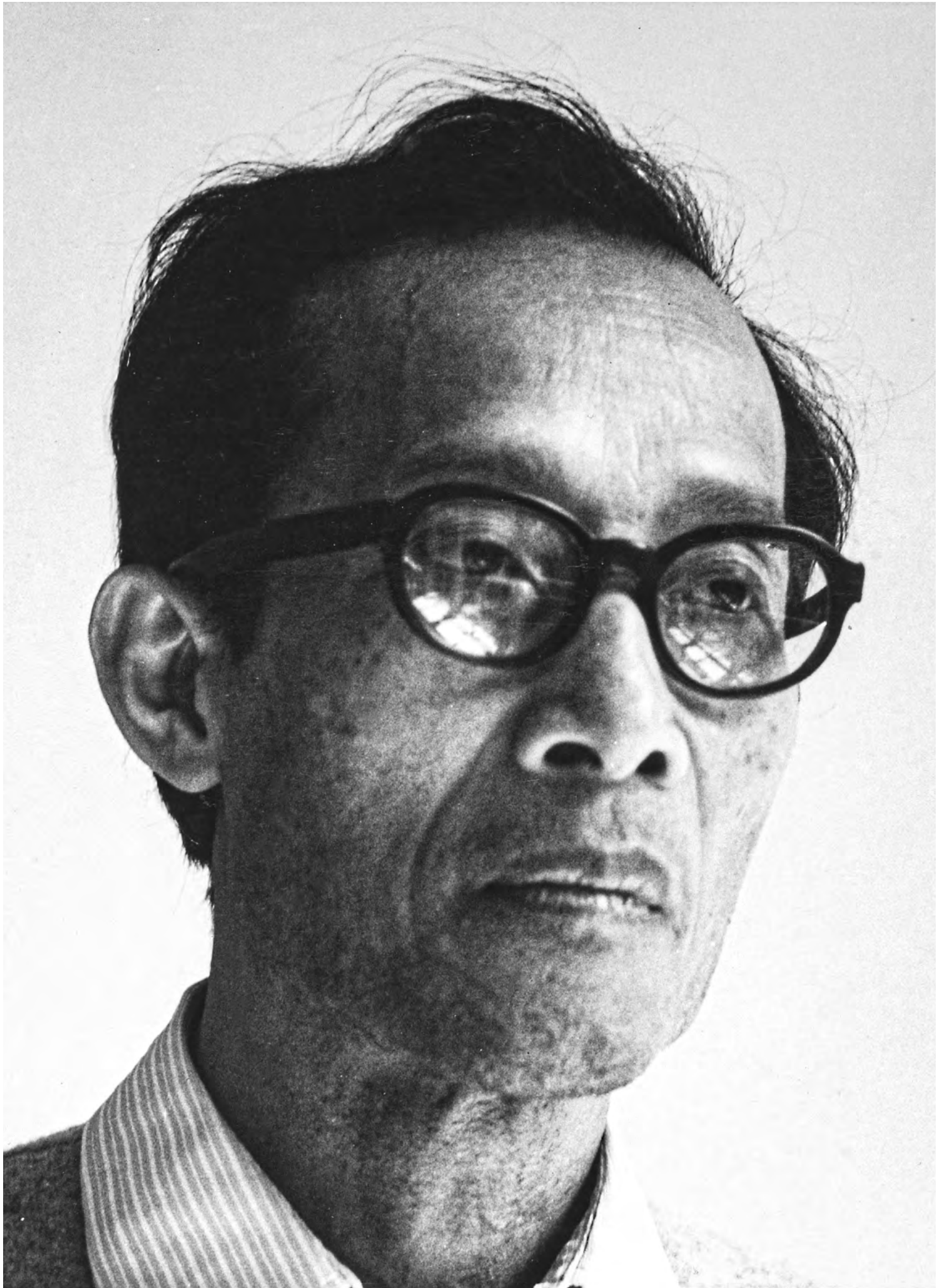

D U Y Ê N

HIỆN THỰC
TRỪU TƯỢNG
THIÊN HẠ

Chủ biên

PHẠM LÊ

D U Y Ê N

**HIỆN THỰC
TRỪU TƯỢNG
THIÊN HẠ**

⊕ MEGA+

*Dành tặng các con
Minh, Tuấn, Bảo An*

MỤC LỤC

LỜI THƯA VỚI ĐỘC GIẢ

16

LỜI ĐỀ TẶNG

21

TIỂU SỬ – SỰ NGHIỆP

Phạm Lê

23

TRẦN PHÚC DUYÊN, NGƯỜI VIỆT NAM DUY NHẤT VẼ TRANH SƠN MÀÌ Ở CHÂU ÂU

Quang Việt

43

TỪ HIỆN THỰC ĐẾN TRỪU TƯỢNG & THIÊN HỌA

Phan Cẩm Thượng

57

ĐỀ TÀI SÁNG TÁC

Phạm Lê

71

CHÂN DUNG MỘT HỌA SĨ, MỘT NGƯỜI CHỦ

Trần Tường Vân

197

NIÊN BIỂU

205

ENGLISH ANNEX

215

DANH MỤC TÁC PHẨM / ARTWORK INDEX

257

LỜI THƯA VỚI ĐỘC GIẢ

Sau khi họa sĩ Trần Phúc Duyên qua đời năm 1993, toàn bộ tranh sơn mài, phác thảo, tài liệu, giấy tờ, sổ sách ghi chép của ông được đóng thùng và lưu tại kho của Lưu đài-Bảo tàng Jegenstorf, ngoại ô thủ đô Bern, Thụy Sĩ, nơi ông sống và làm việc từ năm 1968. Trong 20 năm, kho báu này ngủ quên trong yên bình, tĩnh lặng.

Năm 2013, khi tiến hành tổng kiểm kê tài sản, người quản lý mới của Bảo tàng đã phát hiện ra bộ sưu tập này. Lần theo dấu vết lịch sử, luật sư của Bảo tàng đã tìm được và trao trả lại kho báu này cho hai người cháu của họa sĩ Trần Phúc Duyên hiện đang sinh sống tại Pháp. Một số tác phẩm trong bộ sưu tập này đã được ủy thác bán đấu giá trong những năm 2015, 2016 và khoảng 30 tác phẩm khác được trưng bày trong một cuộc triển lãm có tên “Kho Báu Bị Bỏ Quên”, tại Bern, Thụy Sĩ vào tháng 1 năm 2017.

Trong khi tìm hiểu về Mỹ thuật Đông Dương, chúng tôi đã rất tình cờ và may mắn khi đọc được những dòng nhật ký của một họa sĩ người Mỹ đi du lịch châu Âu được đăng tải đúng vào ngày sinh nhật của Trần Phúc Duyên về cuộc triển lãm này.

“Mặc dù đẹp như trong cổ tích, Bern là một thành phố thực tế... Thành phố này cũng không có gì là nghệ thuật cả, ít nhất là theo quan điểm cá nhân của tôi... Nhưng trong một phòng tranh nằm khuất nẻo, tôi tình cờ bắt gặp một cuộc triển lãm đặc biệt tuyệt vời của một nghệ sĩ châu Á tên là Trần Phúc Duyên. Khi qua đời, ông đã để lại một kho chứa đầy những tác phẩm chưa được khám phá. Ông sống trên tầng xép của một lâu đài ở Bern trong bốn mươi năm, được bảo trợ bởi một gia đình giàu có, sáng tác với sơn mài (laque) và vàng lá. Những tác phẩm ban đầu của ông rất chi tiết và kỳ diệu, những tác phẩm sau này, lấy cảm hứng từ thiên nhiên, rất đơn giản, tuyệt đẹp và đầy ánh sáng.”

Nhật ký du lịch châu Âu của Jessica Libor, 16/2/2017

Lần theo manh mối này, chúng tôi tìm đến được với người đứng ra tổ chức triển lãm để hỏi mua một số tác phẩm của ông. Tuy nhiên, các tác phẩm khổ nhỏ đã được bán hết, chỉ còn hai bức **Sương Thu và Hòa Âm III** đang được các nhà sưu tập đặt hàng nhưng chưa trả tiền là có thể còn. Chúng tôi hồi hộp chờ đợi và thật may mắn những nhà sưu tập ấy đã quyết định không mua hai tác phẩm này do khổ tranh quá lớn không vừa với căn nhà của họ.

Sau khi hoàn thành việc chuyển giao hai tác phẩm trên, chúng tôi được thông báo rằng bộ sưu tập này còn có trên 100 tác phẩm sơn mài, những nghiên cứu, ghi chép, ký họa, phác thảo và một số sách vở, tư trang của họa sĩ Trần Phúc Duyên. Ngay lập tức, chúng tôi xin hẹn gặp gia đình của ông tại Paris rồi bay sang Bern để có cơ hội được ngắm tận mắt các sáng tác của ông.

Là những người con sống xa Việt Nam, chúng tôi đã thật xúc động khi đứng trước những bức tranh đậm tình quê hương của ông. Chúng tôi cảm thấy mình thật có duyên và thật may mắn khi có cơ hội tiếp cận với một khối tác phẩm đồ sộ và khá đầy đủ của một họa sĩ xuất thân từ Trường Mỹ **Thuật** Đông Dương. Chúng tôi đặt vấn đề mua lại

toàn bộ bộ sưu tập và lưu trữ Trần Phúc Duyên vì chúng tôi không muốn kho di sản này sẽ bị chia nhỏ, xé lẻ thành nhiều phần khác nhau.

Ngắm nhìn những bức tranh đã phủ đầy bụi thời gian, mở lại những ký họa từ thời ông còn là sinh viên của Trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương, lần gỡ những cuốn sổ tay ghi chép của ông, chúng tôi thầm hứa sẽ đưa ông và nghệ thuật của ông trở về với quê hương Việt, để tâm hồn của ông sau bao năm xa quê lưu lạc sẽ được bay lượn trên những cánh đồng lúa trĩu nặng bông của vùng Hà Tây quê nội, ngắm nhìn Vịnh Hạ Long nơi ông và các bạn đồng lứa năm xưa cùng nhau đi thực tế lấy mẫu sáng tác, đưa ông về với những đêm trăng tĩnh mịch trên vùng thượng du và hơn hết đưa ông về với công chúng và những người yêu nghệ thuật Việt Nam.

* * *

Ngay sau khi tiếp nhận bộ sưu tập, chúng tôi đã lên kế hoạch năm năm chi tiết để chuẩn bị cho việc hồi hương và giới thiệu di sản nghệ thuật Trần Phúc Duyên với công chúng Việt Nam. Chúng tôi đã làm việc với các chuyên gia tại Pháp, Hà Lan và Việt Nam để chăm sóc, bảo dưỡng và phục chế một số tác phẩm bị ảnh hưởng do điều kiện bảo quản trong hơn 20 năm lưu kho. Ngoài ra, chúng tôi cũng qua Pháp và Thụy Sĩ nhiều lần để gặp gỡ và phỏng vấn gia đình, bạn bè của họa sĩ Trần Phúc Duyên để hiểu thêm về cuộc sống và con người của ông.

Triển lãm “Họa Duyên Tương Ngộ” nhân dịp kỷ niệm 100 năm ngày sinh họa sĩ Trần Phúc Duyên (1923–1993) đã được tổ chức từ 22/07 đến 06/08/2023 tại Bảo Tàng Nghệ Thuật Quang San – Thành Phố Hồ Chí Minh. Triển lãm quy tụ trên 100 tác phẩm sơn mài, lụa, khắc gỗ và phác thảo, trải dọc và tiêu biểu cho sự nghiệp sáng tác của ông qua toàn bộ các thời kỳ từ lúc còn là sinh viên trường Mỹ Thuật Đông Dương (1942–1946) đến khi mở xưởng sơn mài tại Hà Nội (1946–1954) cho đến khi ông di cư sang Pháp (1954–1968) rồi Thụy Sĩ (1968–1993), và mất tại đó.

Cuốn sách mà độc giả đang cầm trên tay đáng lẽ cũng là một ấn phẩm được ra mắt vào dịp triển lãm này. Tuy nhiên sau khi nhận được những đóng góp chân thành và sâu sắc của một số nhà báo và nhà nghiên cứu phê bình mỹ thuật cho bản thảo trước của cuốn sách, chúng tôi đã quyết định hoãn việc xuất bản vào phút cuối cùng trước khi bấm máy in.

Là những người không có chuyên môn về viết sách và xuất bản, chúng tôi đã mò mẫm lại từ đầu, với sự trợ giúp nhiệt tình của các cộng tác viên và các nhà tư vấn với mong muốn cuốn sách sẽ là một ấn phẩm có chất lượng, truyền tải được tối đa vẻ đẹp của nghệ thuật Trần Phúc Duyên.

Tranh sơn mài của ông, đặc biệt là các tác phẩm được sáng tác tại châu Âu thường có tông màu đơn sắc, ít tương phản, tinh tế, nhẹ nhàng. Đây là một thách thức lớn với công việc chụp ảnh tác phẩm, trình bày và in ấn. Đa phần hình ảnh của các tác phẩm được chọn in trong cuốn sách này là hình từ tư liệu phim âm bản được chính họa sĩ Trần Phúc Duyên lựa chọn và lưu giữ mà chúng tôi may mắn có được, hoặc do nhiếp ảnh gia của bảo tàng Rijksmuseum tại Hà Lan chụp và xử lý. Lúc đầu, chúng tôi dự định sẽ xuất bản cuốn sách với ba ngôn ngữ (Việt, Anh, Pháp), nhưng cuối cùng chúng tôi

quyết định dùng tiếng Việt là ngôn ngữ chính và chủ đạo của ấn phẩm này vì mục đích chính của chúng tôi là đưa nghệ thuật của Trần Phúc Duyên đến với công chúng Việt Nam. Phần tiếng Anh được gói gọn lại thành phụ bản ở cuối sách.

Trong quá trình chuẩn bị cho triển lãm và biên soạn cuốn sách này, chúng tôi đã nhận được sự ủng hộ hết lòng của bố mẹ và các anh chị em trong gia đình, sự hỗ trợ của gia đình cố họa sĩ Trần Phúc Duyên tại Pháp và Việt Nam đặc biệt là cô *Trần Tường Vân*, những chia sẻ, đóng góp quý báu từ bạn bè của Trần Phúc Duyên: *François Cheng, Mary Schwyer, Karin von Graffenried, Sven Marguth, Marie-Christine Thury*, các nhà nghiên cứu Mỹ thuật Việt Nam: *Bùi Hoàng Anh, Nguyễn Quang Việt, Phan Cẩm Thượng, Ngô Kim Khôi, Nguyễn Thị Hải Yến, Loan de Fontbrune, Lý Đợi*, các nhà sưu tập: *Nguyễn Thiều Quang & Phùng Minh Nguyệt, Hàn Ngọc Vũ, Arno Curty, François Gény, Delphine Gény-Stephann, Nguyễn Quỳnh Lâm, Remi Violland, Olivier du Chastel, Fiechter Jean-Rodolphe và Silvia Zwahlen*, sự động viên khích lệ từ những người bạn: *Ace Lê, Lê Hiền Thu, Fransje Gorter, Đoàn Loan, Trần Văn Thành, Khổng Loan, Bùi Tiến Phúc, Hà Thị Thanh Huyền, Sơn Ca, Hà Thị Mai Thanh, Hoàng Thị Thu Hằng, Nguyễn Diệu Cẩm, Nguyễn Phương Hà, Đặng Nguyễn Đông Vy*. Xin đặc biệt cảm ơn *Dương Trí Quân, Anne Renahan, Nguyễn Thị Thu Hiền và Lâm Quang Việt* đã cùng đồng hành với chúng tôi trong vô số những lần sửa chữa bản thảo, dàn trang, chỉnh màu in ấn để cuốn sách có được chất lượng như hôm nay. Mặc dù đã cố gắng hết sức, nhưng cuốn sách khó tránh khỏi những thiếu sót, chúng tôi mong được quý độc giả bỏ qua.

* * *

Cuốn sách này là một lời cảm tạ với họa sĩ Trần Phúc Duyên, người đã cả đời chung thủy với nghệ thuật sơn mài dù phải sống xa quê hương của “sơn ta”, không ngừng tìm tòi sáng tạo về chất liệu, đổi mới về phong cách để tạo ra một chỗ đứng riêng của mình. Các tác phẩm của ông có một tiếng nói độc lập, với một ngôn ngữ tạo hình mới mẻ, đóng góp vào bản hòa ca nhiều cung bậc trong quá trình phát triển của nghệ thuật sơn mài Việt Nam.

Với chúng tôi, tìm được đến với họa sĩ Trần Phúc Duyên là nhờ có “DUYÊN”. Hành trình đưa các tác phẩm của ông trở về với công chúng Việt Nam cũng là hành trình đưa chính chúng tôi quay về với những giá trị tinh thần và thẩm mỹ Việt Nam. Được song hành cùng ông trong hành trình trở về này là một may mắn với chúng tôi vì qua đó chúng tôi nhận ra rằng, dù có ở đâu, đi đâu, đất Việt vẫn mãi mãi ngự trị trong trái tim, khối óc của mình.

Xin được cảm ơn tất cả những gì ông đã dành tặng cho cuộc đời này. Tình yêu quê hương bản quán sâu sắc, những rung động tinh tế từ tâm khảm của ông sẽ tiếp tục được trân trọng gìn giữ.

Phạm Quốc Đạt – Lê Quang Vinh

Handwritten signature in black ink, appearing to read "T. S. Lee".

H.1: Chuyển từ tác phẩm của Đinh Minh (1923–2004), *Chân dung Duyên I*, khoảng 1942–1946. Chì trên giấy. 45 x 35,5 cm.